

Date privind dansul popular „Arcanul” din zona etnografică Câmpulung Moldovenesc

*Muzeograf Dumitru Rusan
Muzeul Arta lemnului
Câmpulung Moldovenesc*

În satele aparținătoare comunei Fundu Moldovei se păstrează încă în forme nealterate numeroase jocuri populare care, de-a lungul timpului au fost atent studiate de ochiul avizat al cercetătorului. Astfel, Florea Capsali, în studiul publicat în 1932¹, atestă douăsprezece jocuri clasificate în jocuri de coloană, jocuri de doi, jocuri de coloană din care se desfac perechi și jocuri de coloană de perechi. Ca repertoriu de jocuri sunt amintite: jocul cel mare bătrânesc, ursăreasca, corăbeasca, arcanul, leușteanca, brăușorul, rața, bătuta (banul Mărăcine), jocul zestrei, de trei ori pe după masă, jocul îmbrobodirii și jocul ciobanilor. Putem completa acest repertoriu cu jocul caprelor, jidăucuța, moroșăneasca, trilișeștiul, hop și alta, polobocul, cumătrița, cordalăul, dorneneasc, țărăneasca, coșnencuța, puiculeana, frunza nucului și ciobănașul ca joc de doi. Față de cele douăsprezece jocuri descrise de Floria Capsali, observăm că informatorii atestă existența a douăzeci și șase de jocuri populare distincte, cu melodii proprii, dar ale căror pași uneori se confundă, element distinctiv rămânând, pe lângă melodie, de cele mai multe ori, strigătura.

Materialul de față își propune să urmărească colajul sincretic al strigăturii, mai puțin sub aspect coreografic, încercând să o surprindă sub aspectul funcționalității și al circumstanțelor.

Sub aspect sincretic, legătura existentă între vers, melodie, pas este evidentă, credem noi, includerea unei a patra dimensiuni funcționale, caracterul de inițiere, va putea fi probată atunci când vom vorbi despre arcan. Folosirea termenului de colaj sincretic ni s-a părut a fi mai expresivă, întrucât „lipitura” strigăturii în desfășurarea jocului popular este probată de circulația textului liric, propriu-zis a aceluiași text liric în situații diverse. De exemplu:

*Hai, nu te da nici tu, nici tu
Ca bădița săracu;
Hai nu te da la muietură
Ca mândruțele la gură.²*

¹ Floria Capsali, *Jocurile din comuna Fundu Moldovei, (Bucovina), în/ „Arhiva pentru știință și reformă socială”, Buc., X, 1932, nr. 1-4, p. 413-426, cu figuri în text și planșe foto hors test.*

² Inf. Ciumău Laurenția, Colacu, 40 ani, cules 16.11.1978

poate fi strigată chiar în timpul unui joc cu strigături de comandă, atunci când unul dintre jucători consideră că trebuie alertat ritmul jocului.

Tot pe coordonata momentului în care se strigă, ca variantă de început a unui nou joc avem forma:

*Vai, de mine ce-am uitat:
Trilișeștii n-am jucat!*

cuvântul „trilișești” putând fi înlocuit cu „arcanaua”, „ciobănașul”, „polobocul” etc.

Colajul perfect între pas, ritm și text se observă cel mai pregnant în strigăturile de comandă, care au, totodată și aspect monografic, putându-se desprinde din ele descrierea exactă a jocului:

*Frunză verde bob de linte,
Jocul nostru ca-nainte!*

valabil pentru reluări. Tot pentru reluare:

*Foaie verde lin, pelin
Înc-o dată ș-apoi lin!
Frunză verde bob de linte,
Jocul nostru ca-nainte!*

Alte comenzi:

*Foaie verde de-o sipică,
Fuși de-aici, că ești prea mică!*

în jocul „Hop și alta”. Sau forma de comandă existentă în „Corăbasca”:

*Cinci pe dreptul,
Cinci pe stângul*

sau alt număr:

*Opt pe dreptul,
opt pe stângul.*

existând în același dans și comanda:

*Bate-n pinteni și călcâi
Ca moara pe căpătâi.
Bate-n pinteni și-n potcoave
Ca moara pe coștoroabe.¹*

¹ Floria Capsali, *op. cit.*, p. 417

La „Trilișești” mai întâlnim și comanda:

*Frunză verde iarbă lată,
Toți o dată ridicată.*

În final, observăm adaptarea, aproape invariabilă a formulei:

*Foaie verde lemn sucit,
Jocul nostru s-a gătit.*

jocul putând fi nominalizat.

Atunci când hora satului este aglomerată, observăm, uneori, prezența unui dialog între cei ce stau și cei care joacă (cei care stau și așteaptă rândul la joc). Pentru cei intrați:

*Frunză verde de cucută,
Dați-i drumul să se ducă!*

iar pentru cei care stau – practic nu stau, ci bat pe loc neforțând ritmul – strigături de tipul:

*Tot pe loc, pe loc, pe loc,
Să răsară busuioc!*

sau:

*La pământ și la podele,
Ciubotele nu-s s mele,
Ciubote din căpătat,
Bodaproste cui le-o dat.¹*

Jocurile de doi permit însă cea mai amplă desfășurare de repertoriu care poate fi autoironic – atunci când perechea este nepotrivită din punct de vedere fizic –, satiric propriu-zis – atunci când se adresează altor perechi de jucători –, rareori pornografic și, uneori, replică:

*Nu te uita că-s micuț,
Că la multe-am fost drăguț.
Nu te uita că-s mărunt,
Că smulg gardul din pământ.
Tata n-o fost om de leac,
Dară eu îs pui de drac.²*

¹ Inf. Ciumău Laurenția

² Inf. Vlad Fâșc, Colacu; 50 ani, cules 28.01.1978

*Asta fată ce-o joc eu
Am adus-o din Hârlău.
Cost-un leu și jumătate,
Am avut ce duce-n spate.¹*

sau varianta:

*Asta fată ce-o joc eu
O jucat-o moșu' meu
Ș-am ajuns s-o joc și eu
Și mi-i dragă și-am s-o ieu.²*

Alte forme mai „suculente”.

*Uite lelea Păuna
Cum îmi face cu mâna
Și-mi arată grădina,
Grădina cu cotituri
Plină cu tăvălituri.
Mulțumesc lui Dumnezeu,
Că n-am tăvălit-o eu.³*

*Ui leliță, scurtă, groasă,
Bun-ai fi picior la coasă.
Ziua să cosești cu mine,
Noaptea să mă culc cu tine.⁴*

*Așa babă cum vedeți,
Nu mă dau pe trei băieți.⁵*

Mai recent s-a introdus replica dialogată a strigăturii, servită în contratimp, replică ce cuprinde inserții de observații de comportament nu tocmai la locul lor și care sunt puse pe latura bahică a interpretului. Alteori se reia aceeași strigătură, însă tot pe contratimp, ceea ce creează efecte fonice greu de imaginat.

O altă observație vizează adaptabilitatea strigăturilor la aranjamentul jocurilor în suită care vizează impunerea spectaculosului lor. Sub raportul dinamicii jocurilor, „ab ariginis”, ele trebuie să fi cunoscut o desfășurare liniară, fără treceri bruște de la un pas la altul, ajungând chiar a fi obositoare prin repetiții. Acest lucru se observă mai ales la „arcan”, al cărui conservatorism este evident. Evoluția strigăturilor de comandă ale arcanului în decurs de circa 50 de ani este nulă. Vorbeam la început de caracterul inițiativ al arcanului, dimensiune sincretică cu rol funcțional evident probabil în viața colectivității. Să urmărim puțin istoricul problemei.

¹ Inf. Fâșc Casandra, Colacu, 40 ani, cules 28.01.1978

² Inf. Flocea Constantin, Botuș, 31 ani, cules 25.12.1977

³ Inf. Fâșc Casandra

⁴ Inf. Țaran Viorica, Colacu, 43 ani, cules 8.09.1977

⁵ **Julius Lips**, *Obârșia lucrurilor*, Editura Științifică București., 1964, p. 460.

Dansul, cea mai veche formă de închinăciune, a fost cuprins în ritualul religios al unor popoare de cultură înaltă, ca privilegiu al zeilor. Drept exemplu, putem arăta că toți zeii mexicani dansau; oamenii îi înfățișau cu clopoței la picioare și veșnic însoțiți de muzicanți¹. Faptul este evident și în cultura greacă și romană.

Urmărind drumul arcanului în sens invers, să vedem care sunt accepțiile termenului în cultura românească. Dicționarul explicativ al limbii române din 1975 prezintă două variante: arcan – laț, pripon, a lua cu forța, a arcăni, dans popular și arcan – taină cu etimon franțuzesc². Dicționarul de expresii și locuțiuni românești prezintă doar forma arcan – a prinde pe cineva cu arcanul, a aduce, a lua pe cineva cu forța³. Enciclopedia română Monerva din 1930 prezintă formele: arcanaua – dans național jucat de flăcăi, în formă de horă, obișnuit în Moldova, Muntenia, Bucovina și unele părți ale Ardealului și arcan – funie răsucită din păr de cal⁴. Observăm că pe măsură ce coborâm, datele problemei se diversifică. Dicționarul limbii române din 1913 prezintă nu mai puțin de patru forme: arcan – sorte de lasso, funie lungă cu ochi cu care herghelegiul prinde calul, indicându-se și două texte din cronicarul Amiras și din Alecsandri care probează această accepție. Este indicat și textul din Creangă. A doua accepție arcan, arcane – taină, cu indicarea unui text din Odobescu și ajungem, în sfârșit la formele: arcan, arcanaua, arcaneaua – sorte de danse paysanne, circulând sub forma arcan în Moldova și Vrancea, iar sub forma arcaneaua în Ardeal. Se notează: cuvintele acestea par a sta în legătură cu arca. Și huțului din Bucovina cunosc un joc numit arkan. Se fac trimiteri la Etymologicum magnum romaniae, unde se află descrierea dansului. Cea de-a patra formă: arcăni – vb. IV – prendre au lasse cu notația: formă rară, probabil creată de Alecsandri. Se indică textul:

„Dar Fulga zvârle lațul, de gât îl arcănește⁵ ...”

Apare, deci, prima îndoială cu privire la autenticitatea unui termen. Aceeași ediție oferă etimonul tătarăesc arcan rus, rutean arkanu și polon arkan, toate însă cu accepția laț, lasou.

Dicționarul lui Seineanu din 1896⁶ prezintă două forme: arcan – odinioară un fel de armă de război, azi funie lungă cu

¹ Inf. Ciupercovici Victoria, F. Moldovei, 53 ani, cules 25.10.1977

² *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., buc., 1975

³ *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, Ed. Șt., Buc., 1969, p. 24

⁴ *Enciclopedia română*, Editura Minerva, Cluj, 1930, p. 89

⁵ *Dicționarul limbii române*, Tom I., partea I, A-B, Buc., 1913, p. 230

⁶ *Dicționarul universal al limbii române întocmit de Lazăr Seineanu Institutul de cultură Craiova*, 1896, p. 47

un ochi de prins caii și arcana – un fel de horă de brâu, jucată de Țuțuieni, mai ales de cei din Vaslui. B.P. Hașdeu, în tonul II din *Etymologicum*¹ prezintă formele care au preluate de dicționarul din 1913, existând în plus descrierea dansului, cât și exemplificări din texte. De exemplu:

„Spune, spune, babă sură,
Căișorii cum se fură?
Cu ochiul arcanul ...”

Este indicată de asemenea și culegerea melodiei arcanului de către Carol Niculi, culegere atestată de altfel și de nota 6109 din *Bibliografia generală a Etnografiei și folclorului românesc*, vol. I² unde la arcan este indicat doar Hașdeu cu opera citată, tomul II, col. 1497-1498.

Mai cităm doar un dicționar – Laurian și Massimu din 1871, care prezintă un singur articol: arcanu, - a - secretu, misteriosu, mysticu³, dicționar care, din dorința de a latiniza totul, prezintă doar forma care descinde direct din latină.

Să vedem cum pune Creangă problema: „Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul, îl cetluiau acum zdravăn și-l puneau în cătuși, să-l trimită la Peatră... Iaca pentru ce scosese atunci vornicul oamenii la clacă. Așa, cu amăgele, se prindeau pe vremea aceea flăcăii la oaste⁴”. Cum îl prinsese cu arcanul? „... numai iaca vedem în prund câțiva oameni claie peste grămadă, și unul din ei mugind puternic⁵”. Deci, practic nu apare elementul lasou, arcan – laț, ci rămâne doar sensul de vicleșug, de meșteșug tainic. Va fi cunoscut Creangă termenul pus în circulație de Alecsandri, sau practica arcănitului era curentă în vremea copilăriei lui? Nu putem ști, cert este că în mod deosebit prin Creangă este pusă în circulație falsă evidență a arcanului – lasou.

Coborâm mai adânc. Dimitrie Cantemir, în capitolul „Despre năravurile moldovenilor” din *Descrierea Moldovei*⁶ arată: „jocurile sunt la moldoveni cu totul altfel decât la celelalte neamuri. Ei nu joacă doi sau patru inși, ci mai mulți roată, sau într-un șir lung... Când stau însă într-un șir lung și se țin de mâini așa fel că fruntea și coada șirului rămân slobode și merg împrejur făcând diferite întorsături,

¹ B.P. Hașdeu, *Etymologicum magnum romaniae*, Tom II, col. 1497-1498

² *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc*, I, (1800-1891), E.P.L., 1968, p. 511, nota 6109

³ A.T. Laurian și I.C. Massimu, *Dicționarul limbii române*, București 1871, p. 82

⁴ Ion Creangă, *Opere*, vol. I, Editura Minerva, București 1970, p. 157

⁵ Ion Creangă, *op. cit.*

⁶ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Col. Lyceum, Editura Albatros, Buc. 1967, 1967, p. 208

atunci aceasta se numește, cu un cuvânt luat de la leși „danț”... se învârtesc fiecare șir în șerpuiți arcuite și, ca să nu se încurce, se mișcă așa de încet, încât mai că nu se poate vedea că șirurile se mișcă”. Descrierea este valabilă și pentru jocurile femeilor ceea ce este mai important se notează că se alege o căpetenie – conducătorul de arcan de azi și depozitar al strigăturilor.

Înainte de a trece la descrierea dansului, să amintim că același Cantemir amintește de valoarea magică a dansului călușarilor din Moldova și că arcanul propriu-zis, ca prezentare simbolică, mai apare în fresca de pe peretele de sud al Mănăstirii Humorului, pictată în timpul lui Petru Rareș, deci pe la jumătatea secolului al XVI-lea.¹

Nu-l vom prezenta monografic, ci ne vom opri doar asupra strigăturilor, care ce colează pe pasul unei variante de sârbă, coloana de dansatori șerpuiind pentru a forma roata, alte variante de aranjament neexistând. Se deschide cu strigătura:

*Arcanaua, brâul verde,
Vai, că bine i se șede.
I se șede cui se șede,
Codrului cu frunza verde.*²

Floria Capsali prezintă și altă variantă:

*Arcanaua, brâul verde,
Vai, că bine i se șede.
I se șede cu mărgelile,
Ca viața cu viorele.*³

Gheorghe Baciu, prezentând o altă formă a ultimului vers:

*Ca viței cu viorele.*⁴

În măsură în care arcanul s-ar înscrie sub semnul unui ritual de inițiere, brâul verde – prezent și astăzi la feciorii și gospodarii din Bosanci și din Iaslovăț – ar aproba trecerea din adolescență în rândul flăcăilor buni de însurat. Alături de formula „bun de oi”, „bunul de însurat” se acordă feciorilor odată cu ieșitul la horă, iar varianta „bun de însurat” după armata făcută este mult mai târzie, zonei de referință fiindu-i străină ducerea la oaste care apare doar după încorporarea Bucovinei, în ceea ce privește:

¹ *Vechimea arcanului*, (în) Scînteia, XLV, 1976, nr. 10385, 11 ian., p. 3

² Inf. Cocîrșă Toader, Botuș, 53 ani, cules 15.03.1978

³ **Floria Capsali**, *op. cit.*, p. 417

⁴ **Gheorghe Baciu**, *Jocuri populare din nordul Moldovei*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1958, p. 42

*I se șade cu mărgele
Ca viței cu viorele.*

trebuie să arătăm că fata poartă mărgele doar când iese la joc – iar odată ieșită la joc, este socotită „bună de măritat”¹.

Să urmărim altă strigătură:

*Trii bătuta, trii
Trii să le punem.
Trii să le batem,
Trii și pentru mine,
Trii și pentru tine,
Încă trii că n-o fost bune,
Alte trii pe loc le-om pune,
Trii bătute, trii gătite,
În genunche și-nainte.²*

În alte variante, mai apare:

*Tot acelea trii,
Trii pentru Ilii.³*

De ce această lungime copleșitoare și infinitele variante ale strigăturilor de comandă? Pentru că jocul trebuie însușit la perfecție, ritualul de inițiere se săvârșește în taină, dar se mizează pe crearea unor reflexe declanșate de strigătura de comandă. Odată ieșit la hora satului, deci încununarea ritului de inițiere prin acceptarea celui inițiat de către întreaga colectivitate, bucurându-se totodată de toate drepturile ce decurg din depășirea acestui prag, este și normal ca momentul de intrare să fie meticolos regizat și, în același timp probând virtuozitatea jucătorului care de altfel, este atenționat:

*Foaie verde papanaș,
Câte-un pinten fecioraș.
Luați seama, feciori, bine,
Că ne văd cele copile.⁴*

Mai apar strigături de comandă care se repetă de la unu până la nouă și înapoi sau de trei, șase, nouă, douăsprezece și înapoi, ceea ce credem că va convinge că rolul strigăturii nu este numai de a comanda ci și de a învăța, de a iniția. S-ar putea ca

¹ Inf. Enache Gheorghe, Pârtești, 38 ani, cules 15.08.1977

² Floria Capsali, *op. cit.*, p. 418

³ inf. Ivanciuc Traian, Colacu, 43 ani, cules 20.10.1978

⁴ Floria Capsali, *op. cit.*, p. 418

inițierea să nu fi fost săvârșită în taină, prin repetiții ci ea să se desfășoare în chiar momentul horei satului, când cei care trebuiau să fie atestați ca viitori bărbați, sub conducerea unui conducător de arcan, să facă dovada capacității lor de agerime, de iscusime a minții etc.

În volumul „La izvor de joc și cânt” publicat de Aurelian Ciornei¹ se publică strigăturile de la „Arcanul” (Arcaneaua) culese din Pârteștii de Jos – Iaslovăț în anul 1957. Textele au același rol de comandă și de inițiere ca și cele de la Fundu Moldovei.

La comanda:

*La pământ și la genunche,
Și-o nevastă să ne cânte!*

se interpretează „Doina Arcanului” sau „Blestem la împărat”² care au mai multe variante culese tot în Bucovina.

Discuția ar putea continua. Avem la îndemână texte care urmăresc termenul sub aspect pur lingvistic în texte literare latine, franțuzești și românești din perioade diverse, care probează faptul că spațiul romanizat cunoaște doar accepția termenului cu sensul de taină, chiar de taina tainelor – tablele celor douăzeci și două de arcan, dar încheiem discuția aici.

Treapta magică a călușarilor care jucau în travesti – descrierea lui Cantemir – nu s-ar fi putut desăvârși fără existența unui ritual riguros de inițiere. Dacă acest prag a existat la noi, n-a putut să fie decât arcanul

¹ Aurelian Ciornei, *La izvor de cânt și joc, Comori folclorice bucovinene*, Editura Mușatinii, Suceava, 2000

² Aurelian Ciornei, *op. cit.*, pag. 49-54